

produkálhat jobbat, a míg az egyik fél kedvéért beszéltet, a másik tettségéért irodalmat, a harmadiknak kívánságára nyelvtant és a negyedik követelésére fordítást kell tanítani.

Ha valóban olyan fontos a beszélőképesség elsajátítása, csak egy mód van reá: fel kell áldozni az irodalmi tanítást, meg kell szüntetni az érettségi fordítást, tetemesen le kell szállítani az írásbeli gyakorlatok számát, le kell mondani a grammatikai elmeképző befolyásáról, és főleg szaporítani kell a francia órákat. Ennyi áldozatot kíván meg a gyakorlati cél mai viszonyaink közepette. Hogy meg is éri-e, az felolvasásom keretén kívül esik.

BARTOS FÜLÖP.

KÖZMŰVELŐDÉSÜNK ÉS A HARMADIK EGYETEM.

— Dr. Berzeviczy Albert könyve. —

Valahányszor a pädagogiai theoria embere oly kérdés előtt áll, mely új közművelődési intézmények alkotására vagy szervezésére vonatkozik, és e kérdést az elvek világitása mellett vizsgálni próbálja: mindannyiszor érzi, hogy oly talajon mozog, melyet mindeddig tudományosan alig műveltek, és a melyen az elvszerű, elméletileg szigorú eligazodás helyett még mindig csak a véletlentől vagy localis rugóktól inspirált tapogatódzásokkal elégszik meg az európai tudományosság. Még mindeddig nem létezik az a tudomány, mely a modern közművelődés organismusát egészében áttekintené, elveit kifejténé, határait megállapítaná, megmondaná, hol kezdődik és hol végződik az, a mit közműveltségnek nevezünk, melyek szükségletei, mily viszonyban vannak ezek egymáshoz, melyek az egyik vagy a másik szükséglet prioritásának kritériumai, mi az egyik vagy a másik intézmény osztaléka a közművelődés létrehozásában stb. stb. Még mindig nincs meg az, a mit közművelődés tudományának nevezhetnénk. Egy ily tudomány hiányát konstataulta a modern társadalmi tudomány egyik mestere, Lorenz Stein is körülbelül egy évtizeddel ezelőtt megjelent könyvében, mely mint «Verwaltungslehre» czimű nagyszabásu munkájának ötödik része szól a közművelődési intézményekről is. Tulajdonképen megkísérte Stein e könyvében egy ily tudománynak, a «Wissenschaft vom Bildungswesen» meg alapítását, de mind az ő nagyértékű műve, mind pedig más, pädagogus részről kiinduló kísérletek e téren szintén nem adnak feleletet a fentebbi kérdésekre. Ugy látszik még a történeti elmunkálatok, a közművelődési és specialiter az iskolai intézményeknek a közműveltségre való hatására vonatkozó történeti tanulmányok még sokkal fejletlenebbek, mintsem hogy a tudomány ily rendszere egyelőre kellően felépülhessen.

De ha a mondottakban konstatáljuk, hogy a közművelődés kérdéseinek elméleti megvilágításában még mindig hiányt érezzük a biztos, tudományos alapokon nyugvó eligazodásnak, ez természetesen csak annyit jelent, hogy a *theoria* emberének e kérdésekben a *praxis* követeléseivel szemben kétszeres óvatossággal kell lennie, és korántsem jelenti természetesen azt, hogy a gyakorlat hatalmas követelése előtt egyszerűen szemet hunyjon, és esetleg csak az ötletszerűségnek vagy az alkalomszülte inspirációnak szolgáltatassa ki a közművelődés intézményeit. Óvatos körütekintést a közművelődés egész mezején, és nemcsak annak az illető szóban forgó intézménynek specialis területén, a kapcsolatok beható vizsgálatát, melyek azt a közművelődési intézmények egyéb ágaihoz kötik, de természetesen megfigyelését azon gyakorlati hivatásbeli szükségleteknek is, melyeket az illető intézmény műveltségét terjesztő hatása mellett, esetleg szolgál: mindezt mindig meg kell követelni attól, ki közművelődésünk számára új intézményt, új nagyobb szabásu alkotást kíván. S e befelé, saját nemzeti létünkbe való pillantást, melyet mindig a legmagasabb, az egész kulturára kiterjedő szempontok kell hogy vezessenek, hathatósan támogathatja, azaz kell, hogy támogassa a más európai államok jelenével és múltjával való összehasonlítást, a történeti és statisztikai okulás is. A hol a valamely új kulturintézmény alkotására vonatkozó kívánságokat ilyenemű komoly megfontolások kísérik, illetőleg vezetik: ott megnyugodhatik a theoretikus szemlélő is és egész lelkével hozzájárulhat a *praxis* követeléseisehez.

Egyetemeink szaporításának régen folyó kérdéséről megjelent e napokban Berzeviczy Albertnek, a közoktatásügyi miniszterium volt államtitkárának tollából egy nagyobb szabásu, már könyvnek is mondható röpirata,* mely e fentjelzett kellékeknek minden tekintetben megfelel. «Közművelődésünk és a harmadik egyetem» czímet viselő könyv, mely a kérdés eddigi fejlődésének történeti áttekintése után a benső meggyőződés nyomatékos hangján kardoskodik egy harmadik egyetemnek az állam részéről minél előbb való felállítása mellett.

A nagyfontosságú kérdésnek ezen emelkedettebb szempontból való tárgyalásában sok becses részletet talál bizonyára az is, ki e kérdés megoldását nem találja oly sürgősnek, mint Berzeviczy, s annál nagyobb elégtétellel olvashatja az, ki vele egyetértőleg egyetemeink szaporítását nemzeti kulturánk nemcsak egyik legfontosabb, de egyszersmind leggyorsabban teljesítendő szükségletének tartja.

Annyi bizonyos, hogy senkisé nem zárkozhatik el azon statisztikai tanulság elől, melyet Berzeviczy nagy szorgalommal összehordott ada-

* *Közművelődésünk és a harmadik egyetem.* — Irta dr. Berzeviczy Albert. — Budapest, Singer és Wolfner kiadása, 1894.

tokból levon, hogy t. i. Oroszország kivételével egész Európában mi állunk legrosszabbul egyetemeink számára nézve. Ép úgy nem ignorálható az a történeti tény, hogy mindenütt az alsóbb oktatás, a népnevelés ügye csak akkor fejlődött ki, a mikor a felsőbb oktatás magas fokra jutott. Természetes, hogy statisztikai és történeti tények magukban véve nem lehetnek még döntők egy jövődöbeli alkotás szükségességének kérdésében, de a hol a dolog természetében rejlő erős érvekkel rendelkezünk, ott ez érvek támogatására ama tények igen jelentősek. S ily érvek híjján sincsen Berzeviczy könyve.

Térünk és időnk ezuttal nem engedi, hogy mindezen egytől-egyig figyelemreméltó érvekkel egyenként foglalkozzunk, és nem lehetetlen, hogy más alkalómmal még egyszer visszatérünk rájuk: nev. arra, a mit az egyetemeknek a szakiskolák felett való előnyéről, a mit orvosaink csekély számáról és orvosövendékeinknek osztrák főiskolákon való tanulásáról, a mit az esetleges új egyetem hallgatóságának számáról, a kisebb városokban létező egyetemek jó tulajdonságairól, a kérdés pénzügyi oldaláról mond, stb. stb. Azon aggodalmaknál sem akarunk időzni, melyeket a felekezeti egyetemek ellen felhoz, és a melyeket szintén nagyon indokoltaknak kell mondanunk.

Csak azon, tudományos életünkre és közművelődésünkre való nagy, általános hatást szeretnők itt is tüzetesebben szóvá tenni, melyet Berzeviczyvel együtt mi is remélünk egyetemeink szaporításától.

Azt hiszszük mi is, el se képzelhetni, hogy ez úton mennyi szellemi erő szabadulna fel nálunk, mely most le van nyögözve, sőt mi több, mennyi jutna csak ekkor munkabírájának tudatára. Ez ország ma már korántsem szegény sok oly elmében, mely az egyik vagy másik tudomány művelését szívesen tenné egész élete feladatává, ha erre megadnák neki a kellő utat-módot. Nemcsak elvéte, de nagy számmal vannak ma már nálunk oly képzett philologusok, kik tehetségüket és tudásukat szívesen szentelnék az egész tudománynak, ha a középiskolai katedrához kötött helyzetökben nem kellene egy-két iskolai auctor commentálásával tölteni egész életüket. Ép oly sokan vannak, kik philosophiai vagy aesthetikai tudásukat, vagy a maguk lelki gyönyörűségére, ugyszólva dilettansok módjára ápolgatják vagy a napi sajtó ephemer szolgálatára szentelik, kik egyetemi katedrára állítva, saját maguk fokoznák az elméjük munkájához fűzött igényeket, tudománynya fejlesztve és mélyítve azt, a mi így sokszor csak magánmulatságnak üzött elmejáték. Hány mathematicus elme van ma már ez országban, ki ma a középiskolai elemek tanítása mellett a mathesis valamely félreeső, nagyobbára tán számelméleti kis szögletébe temeti elmeélet, míg ha hivatásából kifolyólag kénytelen volna időről-időre a tudomány egész birodalmán keresztüljárogatni, igazi, tán nagy geometerré is válhatnék;

és hány physikus van hazánkban; ki természetes tehetségét a játékszer-gyártástól nem igen messze eső találmányokra pazarolja, míg egyetemi katedrához jutva talán új fontos experimentalis methodusokkal gazdagíthatná a tudományt. S az orvosok között ki nem ismerne sokakat, kiknek eredeti nagy érdeklődésből a természet csodás működése iránt, mely tán nagy biologusokká praedestinálta őket, a mai körülmények mellett idővel nem maradt meg több, mint a mennyi szép bogárgyűjtemény vagy szép herbarium létesítéséhez szükséges. Csak körül kell nézni a mondottaknak méltánylására tudományos irodalmunkban. Azok, kik nálunk a tudományos irodalom terén dolgoznak, roppant kevés kivétellel, nem tekintik át, azaz nem tekintették át sohasem tudományuknak egész területét, de sokszor még annak legcentralisabb részeit sem ismerve, a periphéria valamely pontjába vagy darabkájaiba kapaszkodnak és ezt irodalmilag monopolisálva, nem is mondhatni egyoldalú, hanem csak egyszögletű tudósokká lesznek, kik erőlködésük tudatában némileg jogosult önérettel nézik buzgó, de aprólékos, az egész nemzeti műveltségre alig, vagy épeniséggel ki nem ható munkásságukat. S erről nem ők tehetnek. A tudós munkája is rászorul bizonyos kivülről jövő hajtóerőre, mely azt a maga tudománya határain belül szélessé és sokoldalúvá tegye. Némely nagyfejlettségű kulturállamban — igaz — a közlés, a tanítás szükségletei mellett a közönségnek magasigényű művelődési szükségletei, azaz maguk az irodalmi szükségletek is létesítik e hatást. Mi Magyarországon még nagyon messze vagyunk tőle, hogy tudós irodalmunk szükséglete, vagyis, ha úgy szabad szólnom, az irodalmi kereslet hasson ily szélesbítően tudós elméink tanulmányaira és azért kell, hogy a katedrai közlés kényszerűsége végezze e munkát. Jól tudjuk, midőn e sorokat írjuk, hogy sokan a tudós munkájának kicsinyes fel fogásával fognak vádolni. «A genie önerejéből tör magának utat, a genie nem szorult külső impulsusokra, vagy plane egyetemi lezkerendékre, mint elmebeli munkájának motoraira» — és hasonló phrasisokat lehet szembeállítani fentebbi állításainkkal. Mennyi igazság van e phrasisokban, arról nem akarunk most vitatkozni, s csak annyit jegyzünk meg itt velük szemben, hogy nem geniekről szóltunk, minőket a jó Isten adományoz egyszer-máskor a népeknek, hanem egyszerű dolgozó tudósokról, az európai tudományt magyar lélekkel becsületesen feldolgozó szellemi munkásokról, kik tudományukat egészükben felkarolni, ápolni, átadni, terjeszteni hivatják. Ezeknek meg kell adni az erre való hivatás érvényesítésének módját és akkor ébren fog maradni mindvégig hivatásuk érzete is.

De tudomány és tudományosság — hiszen ezek csak amolyan luxus-czikkei, díszvirágai a közművelődésnek; az elemi műveltség általánossá tételére, a népnevelésre, az elemi iskolákra kell elsősorban gon-

dolnunk, és míg ezeknek számos hiányai és bajai megszüntetve nincsenek, addig új egyetemekre sem szabad gondolnunk, illetőleg költenünk: — ez ellenvetésre el kell készülvén lennünk és Berzeviczy is számol vele. Számolt és le is számol vele, ügyesen és határozottan — igaz, hogy inkább csak kissé rhetorikus módon, Hunfalvy Pál és Csengeri Antalnak a *„felülről terjedő világosság”*-ra vonatkozó mondásainak idézésével és paraphrasisával, mintsem szigorubb okoskodás sulyával akarva azt megdönteni. Azt hisszük, teljesen igaza van Berzeviczynek, midőn azt mondja, hogy felsőbb oktatásunk erőteljes továbbfejlesztésétől függ egész közműveltségünk fejlődése, és ha a népnevelésnek feláldozzuk felsőbb oktatásunk érdekeit, ezt végfolyamatban maga népnevelésünk keserülné meg. Azaz, tegyük azonnal hozzá Berzeviczy szavaihoz, hogy felsőbb oktatásunkat mindeddig elhanyagoltuk, azt máris megkeserülte népnevelésünk ép úgy, mint megkeserülte középiskolai oktatásunk. Minthogy nincsenek kellő számú és kellően organisált egyetemeink, ezért nincsen nemcsak kellő fokon álló tudományosságunk, de nincsen egyáltalában kellő mérvű közműveltségünk, nincs eléggé művelt irodalmunk, nincs eléggé művelt közönségünk, nincsenek eléggé művelt tanáraink, tanítóink, ügyvédek, orvosaink, kereskedőink, iparosaink, és annál kevésbé van kellően nevelt parasztságunk. Igenis *„a világosság felülről terjed”*, a nemzet vezető osztályainak egészben véve, nemcsak egyéneknek bennök, meg kell telniök műveltséggel és akkor e vezető osztályok majd önmaguktól minden nagyobb külső nyomás nélkül nevelni fogják az alsóbb osztályokat is. A nép egész teljességében mindig vezető osztályainak képére fog teremődni, és e vezető osztályok, a felső és középosztályok azok, melyeknek nincs még nálunk kellő műveltségök, vagy legalább is nincs meg oly alakban, hogy odaadhatnák a népnek. Nézzük csak a művelt nemzetek legfontosabb irodalmi szükségleteit, teljesítve vannak-e nálunk? Hiszen, hogy csak egy pár feltűnő példát mondjak, mindeddig nincsenek még nagyobb szabásu, a modern tudás színvonalán álló összefoglaló feldolgozásaink még saját hazánk történetéről, hazánk természetvilágáról, intézményeiről. Oly feldolgozásokat értünk, melyeket művelt vagy művelődő felnőttek kezébe adhatnánk, kik persze többet akarnak apró iskolai kézikönyvnél, de tudós forrásmunkák vagy monographiákból még sem akarják vagy tudják tudásszomjukat kielégíteni. Ily könyveket más művelt nemzeteknél tucatszámra találunk és nekünk eddig tán egy sincs. S mit is mondjak az általános, ha úgy szabad szómon, nemzetközi tudnivalókat, vagy egyes, a szó szorosabb értelmében vett tudományos disciplinákat tárgyaló művekben való szegénységünkről? Hányszor elpanaszolták már nálunk, nemcsak napilapokban és folyóiratokban, de gyűléseken és enquèteken, még tán a parlamentben is, hogy tanárok és tanulók ná-

lunk a legtöbb esetben egy és ugyanazon könyvből készülnek. Hányszor észre vették már középiskolai tanárok vizsgálatakor az examinátorok, hogy a kandidatusok ugyanazon könyvekből készültek, melyekből majd maguk tanítani fognak. Különösen idegen nyelvet nem tudó kandidatusaink vannak azon szerencsétlen helyzetben, hogy sokszor, egész életükben disciplinájukra vonatkozó jóra való könyv nem volt kezükben és egyetemi előadások után készült jegyzetekből és apró iskolakönyvekből tákolják össze tudományukat. Ez nem tulzás, hanem a beavatottak előtt nagyon is ismeretes-szomorú valóság. Ez állapotokat nem sinyli-e meg közvetlenül a tanárság és tanítótság, és közvetve a nép és az egész nemzet művelődése? Mindez csak akkor fog javulni, ha minél több embernek adunk alkalmat, hogy kizárólag a tudománynak éljenek, a tudományt feldolgozzák és közölgék, szóval a sajtó útján közölgék, s így a nemzeti műveltséget gyarapítsák, sok tekintetben megteremtsék. Mind ezt, arról Berzeviczyvel együtt meg vagyunk győződve, nálunk csak az egyetemek szaporítása útján eszközölhetni.

Hogy az olyan szellemi középpont, mint valamely egyetem, miképen hat ki közvetlenül társadalmi uton is művelőleg egy egész nagy területre, hogyan lövelli szét a műveltség sugarait egy egész darab földre kulturális egyletek, könyvtárak, muzeumok, felolvasások stb. segélyével, arról is mindenki meggyőződhetik, a ki Berzeviczyt követve ráirányítja figyelmét a mi kis kolozsvári egyetemünkre, vagy a kinek alkalmá volt pl. Németország kis egyetemi városaiban látni, miképen árasztják nemcsak az illető városra, de egész környékére is művelő hatásukat.

S ép ezért, minthogy az egyetemtől közvetlen nagy hatást várunk még a szűkebb, geographiai értelemben vett környezetre is: ezért nem érthetünk egyet Berzeviczyvel abban az egy pontban, hogy t. i. a legközelebbi harmadik egyetem felállításában Pozsonyt illetné az elsőség Szeged felett. Őszintén be kell vallanunk, hogy az, a mit Berzeviczy a tudományos atmosphaeráról mond, melyre az egyetemnek szüksége volna, hogy nagy szellemi erőt ki tudjon fejtetni, ez csak amolyan hangzatos phrasisnak tünik fel előttünk, melynek nem tudunk nagyobb jelentőséget tulajdonítani. *Nem az egyetemnek van szüksége valaminekü szellemi atmosphaerára, hanem a mi egész szellemi atmosphaeránknak egyetemekre.* Ott hol e légkör szellemben a legszegényebb, hol nemzetünk fajilag legtösgyökeresebb része műveltség hiányában sinylődik, igenis ott, hol mint Berzeviczy Szegedről mondja, az intelligentia a nép számához képest kicsiny, ép oda kell egyetem. Oda Alföldünkre, akár Szegedre, akár Debreczenre, akár valami más kisebb városába — oda kell egyetem. Felföldünk, ezt Berzeviczy is ismételtlen hangsulyozza könyvében, megszerez magának valahogyan bizonyos műveltséget, és e

műveltség nem is olyan nemzetietlen, mint sokan gondolják, még pedig nagyrészt azért nem, mert azt a drága kincset, mely az alföld gyermekének veleszületett adományképen jutott, t. i. a nemzeti nyelvet, a fejlődő ifjúságnak többnyire a nemzeti irodalommal való beható foglalkozás útján kell magának megszereznie. S ép ezért, mivel alföldi népünk, népünknek e derék magva műveltség dolgában rosszabbul van, mint a felső vidékek lakossága, azért neki kell első sorban megadni a műveltség forrását, az egyetemet.

Egyetemet mondtunk, és egyetemről, *egy* egyetemről, a harmadik egyetemről beszél nagyobbára Berzeviczy is. De keresztül csillan az ő sorain is az a kívánság, vajha lehetne azonnal szó több új egyetemről is. Bizony egy perczig sem habozunk kijelenteni, hogy mi több új szellemi centrumnak minél előbb való felállítását véljük nagyon szükségesnek, s e kívánságot nem is tartjuk oly utopistikusnak, mint első pillanatra látszik. Csak nem kell azonnal nagy, hatalmas egyetemekre gondolni óriási klinikákkal és fényűző laboratóriumokkal, hanem szerény főiskolákra, melynek pl. orvosi fakultása szerényen meghuzódik egy kissé átalakított kórház árnyékában, philologiai osztálya sem szerencsétlen, ha nincs is mindjárt külön sanskritistája, természettudományi laboratóriuma is egyesül esetleg egy nagyobb középiskola kibővített laboratóriumával, jogi kara is megelégszik 4—5 tanárral stb. A ki tudja, mily szegényen vannak dotálva a németországi kisebb egyetemek (sokszor egyiknek-másiknak természettudományi laboratóriuma szegényebben, mint fővárosi középiskoláink némelyikéé), az el fogja hinni, hogy kevés költséggel is, de persze sok jóakarattal és lelkeséggel minden részen alkotható volna egyszerre több apró egyetem is. De nem akarjuk tovább szóni e szép terveket. Ugyis reméljük, hogy Berzeviczy Albert gondolatébresztő könyve több, e sorok írójánál hivatottabb tollnak fog alkalmat szolgáltatni e fontos kérdés megvilágítására és akkor tán szó lehet még az ezen utolsó sorokban megpendített gondolatokról is.

Annyit mindenesetre remélünk, hogy Berzeviczy Albert felszólása nem lesz a pusztában kiáltó szó és kívánsága, hogy a milleniumi ünnep új egyetem alapköve lerakásának ünnepe is legyen, teljesülni fog.

WALDAPFEL JÁNOS.